

Oryantalist Hadis Anlayışı ve Eleştirisi

Ahmet Yücel

İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları 2015, 317 sayfa.

Oryantalist Hadis Anlayışı ve Eleştirisi isimli kitap, önsöz ve altı bölümden oluşmaktadır. Yazar birinci bölümde oryantalizmin tarihçesi hakkında bilgi vermiş, ikinci bölümde hadis ilmindeki temel kavramlara, üçüncü bölümde rical kaynaklarına, dördüncü bölümde hadis kaynaklarına oryantalistlerin bakışını açıklamış, beşinci bölümde oryantalistlerin hadis araştırmalarında kullandıkları yöntemler hakkında bilgi vermiştir. Kitapta oryantalistlerin hadis alanına yaklaşımlarının, onlara karşı yöneltilen eleştirilerle birlikte verilmesi, zaman zaman meselelerin arka planına inmesi, her meseleyle ilgili birçok esere atıfta bulunması, özellikle konuya yeni başlayanlar için bu eserin önemini arttırmaktadır. Altıncı ve son bölümde, Müslümanların oryantalizm konusuyla ilgili kaleme aldıkları tenkit çalışmalarından oluşan 235 eserin tanıtılması kitabı daha da zenginleştirmiştir.

Genel olarak Doğu ve Uzak Doğu toplumlarını, özel olarak da İslam'ı konu edinen Batı kökenli araştırmalar, oryantalizm adıyla bilinmektedir. İslam alanında oryantalist çalışmaların geçmişi, Barthélemy d'Herbelot'un (ö. 1695) *Bibliothèque orientale* (1697) adıyla yayımladığı esere kadar gitmektedir. XVIII. yüzyıldan itibaren İslam'la ilgili araştırma yapan kuruluşların ve araştırmaların sayısı giderek artmaya başlamış, önceleri Hz. Muhammed (s.a.v.) ve Kur'an üzerine yoğunlaşan araştırmalar, sonraları hadis alanını da içine almıştır. Ignaz Goldziher'in *Muhammedanische Studien* (1888-1890) adlı kitabını yayımlaması, hadis alanını oryantalist çalışmaların önemli bir dalı haline getirmiştir. Hadislerin ve hadis tarihinin Batılı gözle kritiği, İslam dünyasında bu alanda farklı ekollerin doğmasına ve çeşitli gerilimlerin oluşmasına yol açmıştır. Joseph Schacht'ın *The Origins of Muhammedan Jurisprudence* (1950) adlı kitabı, Batı dünyasının Goldziher çizgisindeki hadis anlayışını pekiştirmiş, Goldziher ve Schacht'ın görüşlerini çoğunlukla devam ettiren Juynboll, *Muslim*

Tradition adlı eseriyle, hadis alanında birçok tartışmalara neden olan çeşitli teoriler ortaya atmıştır.

Oryantalistlerin hadis alanına ilgi duymalarının nedeni, Arent Jan Wensinck'in "The Importance of Tradition for the Study of Islam" (İslam Araştırmalarında Hadisin Önemi) başlıklı makalede özel olarak incelenmiştir. Bu makalede de belirtildiği gibi, oryantalistlerin en çok merakını çeken konu, taşralı küçük bir topluluğun içinden çıkan İslam'ın kısa süre içinde evrensel bir dine nasıl dönüştüğü ve hemen arkasından medeni dünyanın yarısına hükmeden siyasi bir organizasyon haline nasıl geldiğidir. David Margoliouth "On Moslem Tradition" (İslam'da Hadis Üzerine) isimli makalesinde İslam'ın köklü bir gelenek oluşturmasını hadislere borçlu olduğunu belirtmektedir. Johann W. Fück ise "Die Rolle des Traditionalismus im Islam" (Hadisçiliğin İslami Geleneğin Oluşumundaki Rolü) isimli makalesinde, yüzyıllar boyu müminlerin hayatı üzerindeki değişmez etkisiyle İslam kültürünün yekpare olmasının en önemli nedeninin Hz. Peygamber'in örnekliği olduğunu belirtmiştir. Onun açıklamasına göre sünnet, İslam'ın çehresini kendi mührüyle damgalamış ve İslam'a bugün bütün İslam dünyasında gördüğümüz kültürel özellikleri kazandırmıştır. İslam'ın emsalsiz başarısına ulaşmadaki gücü, sadece getirdiği doktrinden değil, daha ziyade davet ettiği ve insanlara önerdiği yeni yaşam tarzındandır. Bu yaşam tarzı ancak Hz. Muhammed'in şahsiyetinin mükemmelliği göz önüne alındığında açıklanabilir. Gerçekten de onun kişiliği o kadar büyüleyiciydi ki insanlar üzerindeki pratik etkisi bugün bile devam etmektedir.

Kitabın ikinci bölümünden itibaren oryantalistlerin görüşleri çeşitli konu başlıkları etrafında incelemeye alınmıştır. Verilen bilgilere göre oryantalistler sünnet kavramı yerine *tradition* (gelenek) kavramını kullanmayı tercih eder, bu geleneğin Hz. Peygamber'le doğrudan ilgisinin olmadığını, sonraki dönemlerde ona izafeten oluşturulduğunu iddia ederler. Hadisçilerce aynı anlamda kullanılan hadis ve sünnet kavramları, aslında birbirinden farklıdır. Hadis Hz. Peygamber'e isnad edilen rivayetler; sünnet ise Müslüman toplumun uygulamaları, yani örf ve adetleridir. Hz. Peygamber'in sünneti ile daha sonra sünnet olarak gelişen uygulamalar arasında da derin farklılıklar bulunmaktadır. İslam'ın ilk döneminde uygulamalar çoğunlukla Arap geleneğine dayanmaktayken sonraki uygulamalarda çevre kültürlerin etkileri ağırlıklı olarak yer almıştır. Hadis, İslam fıkhnının geliştiği dönemlerde, Hz. Peygamber'in sözlerinin kaynak olarak alınmasıyla ön plana çıkmış, Müslüman âlimler fıkhi tartışmalarda öne sürdükleri iddiaları hadis biçiminde Hz. Peygamber'e izafe etmişlerdir.

Oryantalistler isnadların önemli ölçüde uydurma olduğu düşüncesindedirler. Schacht ve Juynboll, hadislerin ne zaman tedavüle çıktıklarını belirlemede isnadların yardımcı olabileceğini düşünmektedir. İsnadı yabancı kültürlerle ilişkilendirenler,

onun ortaya çıkışını daha erken tarihlere götürseler de, oryantalistlerin çoğunluğu onu hicri II. asırla başlatır. Onlara göre isnadlar, önceleri özensiz ve kusurlarla dolu olup sonraları bu kusurlar hadisçiler tarafından birtakım hilelerle giderilmeye çalışılmıştır. Aile isnadlarının tümüyle sahte olduğu ileri sürülmüş, böylece çok sayıda hadisin güvenilirliği konusunda şüphe uyandırılmaya çalışılmıştır. Oryantalistler tarafından isnadlarla ilgili bazı kavramlar da üretilmiş, onlar arasında en çok müşterek ravi tanımlaması ön plana çıkmıştır.

Bazı oryantalistlere göre rical kitaplarında yer alan ravilerin çoğunluğu hayali ve uydurma kişilerdir. Rical kitaplarında verilen bilgiler birbiriyle uyumsuz olup, bunlara bakarak bir kimse hakkında karar vermek imkânsızdır. Güvenilir olarak nitelendirilen birçok ravinin, uydurma hadis rivayet ettiği görülmektedir. Sika ravilerin toplandığı kitaplarda sika olmayan birçok raviye rastlamak mümkündür. Rical yazarları, bazı kimseler hakkında yanıltıcı bilgi vererek hile yoluna başvurmuşlardır. Oryantalistler, şüphe uyandıran eleştirilerini Nafi ve Zühri gibi hadis tarihinin önemli ravilerine de yöneltmişlerdir. Ravilerin cerh ve ta'dili için kullanılan bazı kavramların keskin anlamlarının sonraları hafifletildiği iddia edilmiş, böylece birçok hadisin sahih seviyesine çıkarıldığı ima edilmiştir.

Oryantalistlere göre hadis kaynaklarında yer alan hadislere güvenilemez. Bu rivayetler daha sonraki dönemlerde ortaya çıkmış olup, Hz. Peygamber'le ilgisi bulunmamaktadır. Hadis metinleri tarihsel süreçte dil ve mantık kusurlarından arındırılmaya çalışılarak geliştirilmiştir. Bu nedenle bir hadis ne kadar kusurlu ve İslam'ın genel yapısına ters bilgiler içeriyorsa, onun eski ve orijinal olma ihtimali o kadar kuvvetlidir.

Oryantalistlerin hadis alanında uyguladıkları yöntemler, metin / isnad / kaynak /metin ve isnad esaslı yöntemler olmak üzere dört grupta incelenmiştir. Bu yöntemlerde metin, isnad ve hadis kaynağının bazı özelliklerinden hareketle birtakım sonuçlar elde edilmeye çalışılmıştır. Örneğin doğrudan fikhî bir hüküm içeren hadis, fikhın gelişmiş olduğu dönemlerde ortaya çıkmıştır; bir hadis ilk geçtiği kaynağın yazıldığı döneme aittir; bir hadis onun müşterek ravisi tarafından uydurulmuştur gibi.

Müslümanların oryantalist çalışmalar hakkındaki eleştirilerini içeren son bölümde, önce kısa bir tarihçe verilmiş ve oryantalistlerin bazı eserlerinin Türkçeye çevrilmesinin Osmanlı toplumunda yarattığı etkilerden söz edilmiştir. Oryantalistlerin periyodik olarak düzenledikleri kongrelerine katılan Türkler hakkında bilgilerin de verildiği bu bölümde, 1936 yılından sonra oryantalistlerle ilgili çalışmaların arttığı, özellikle İslam Ansiklopedisi'nde yer alan birçok madde hakkında çok sayıda eleştiri yazıları kaleme alındığı bildirilmiştir. Konuyla ilgili

yazılan eserlerin kısa tanıtımlarının da yapıldığı bu bölümde, 235 araştırmacının çalışmaları hakkında bilgi bulunmaktadır.

Özetle bu kitap oryantalistlerin hadis alanında yaptıkları çalışmalar ve onlar üzerine yazılan eleştirilerin geniş, derli toplu özetidir. Oryantalizmin ne olduğunu, oryantalistlerin hadislerle neden ilgilendiklerini, hangi yöntemleri kullanarak ne tür sonuçlara ulaştıklarını, bu yöntemlere ve elde edilen sonuçlara yapılan itirazları, bu çerçevede gelişen literatürü merak edenler için bu kitap güzel bir başlangıç olabilir.

Hadis tarihiyle ilgili yazılan kitaplarda, oryantalist çalışmaların hâkim olduğu son dönem, çoğunlukla göz ardı edilmekte veya birkaç sayfayla geçiştirilmektedir. Oysa özelde hadisle, genelde İslam'la ilgili gündemde yer alan birçok sorunun kaynağı, bu dönemde ortaya konan çalışmaların ürünüdür. Ahmet Yücel'in bu kitabı, hadis tarihinin son dönemiyle ilgili ileri okumalar için tavsiye edilebilir mahiyettedir. Bununla birlikte herhangi bir oryantalistin belirli bir konudaki görüşü detaylı biçimde incelenmek istenildiğinde, o konuda daha önce yapılan değerlendirmelerin veya bu değerlendirmelerin bir araya toplandığı kitapların bize açtığı pencerelerden bakmaktan ziyade, asıl yazarın kendi eserlerinin dikkatli bir biçimde incelenmesi gerekmektedir. Çünkü her değerlendirme, sonuçta sahibinin perspektifiyle sınırlı kalmaktadır.

Ali Kuzudişli

(Doç. Dr., Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı)